

Už na úrovni biologického života, ako poukázal ešte Kant, biologický organizmus aktívne registruje z okolitého sveta len to, čo je preň významné. Avšak tvor, ktorý vývinove bezprostredne predchádzal homo-sapiens, bol v určitých, najmä v hraničných situáciách schopný umele dávať do súvisu prírodné materiály (dávať ich do vody, do zeme, do ohňa a pod.) a registrovať touto cestou vynútené prejavy vlastností týchto prírodných materiálov, a tiež prispôbovať tieto materiály orgánom a potrebám svojho tela (oblamovať vetvy stromov, vzájomne ich zväzovať, opracovávať kameň kameňom, zaostrovávať kosti a používať ich na získanie potravy, odevu, obydlia). Tu sme pri kolíske ľudskej tvorivej, slobodnej, vedomej činnosti, výroby techniky, psychiky, registrácie a tvorivej kombinácie pre človeka významných vlastností a vzťahov, fixácie času i projektovania a uvedomenia si budúcnosti, vzniku jeho vedomia i sebavedomia, postupnej premeny pôvodného živočíšneho stáda na ľudskú spoločnosť. Tu sme pri prameni hmotnej a duchovnej kultúry, bohatstva i biedy, postupného vymaňovania sa z prírodnej determinácie a občasného brutálneho úpadku, tu sme pri prameni jeho citov, hodnôt, úspechov, konfliktov i tragédií. Tu sa začína dialektika človeka a jeho diela.

*

Ľudia, jednotlivci ako členovia ľudského rodu nemajú k základu svojho rodového bytia rovnaký, čisto rodovo-druhový vzťah. Aj keď vo svojej primárnej podstate zostávajú prírodnými tvormi, aj keď ich záujmy, ciele a činnosť naďalej determinuje biologický základ ich bytia, aj keď ich naďalej podnecuje k aktivite a ich techniku i rozum stavia do pozície nástrojov uspokojenia a ukojenia ich biologických pudov a potrieb, predsa tento základ ich bytia stráca prioritu v ich ľudskom bytí. Špecifikum ich vzťahu k prírode dovoľuje im totiž prekonávať imperatívnu podmienenosť a vymedzenosť prostredím, prírodou mimo nich a v nich; dovoľuje im stavať sa k svetu, k prírode, k spoločnosti, ako aj k svojmu vlastnému telu a jeho žiadostivostiam diferencovane a slobodne. Umožňuje im, aby na základe poznania sveta a seba prakticky stvárnňovali a využívali tento svet pre seba a formovali si aj svoju vlastnú budúcnosť a podstatu. Vzťah človeka k predmetnému svetu i k sebe samému nie je totiž vzťahom, v ktorom by človek bol iba produktom prostredia, plne vymedzený týmto prostredím, nie je však ani iba vzťahom, v ktorom by bol od prostredia úplne nezávislý, slobodný. Jeho vzťah k svetu je predmetne praktický. Človek predmetne, prakticky dokazuje svetu a ľuďom, že nie je iba vecou medzi vecami, živočíchom medzi živočíchmi, priemerným exemplárom ľudského rodu. Prakticky im môže dokázať, že sa k nemu nemôžu správať a manipulovať s ním ako s hociktorou inou vecou, živočíchom, pretože je človekom — osobnosťou, historicky a individuálne sformovanou v priebehu ľudských dejín a svojho osobného života. Je osobnosťou, ktorá má svoj vlastný názor na svet a prakticky ho aj vyjadruje podľa okolností a vlastnej úrovne.

Jednotlivý človek nie je iba priemerné individuum svojho rodu ani „rod“ nie je nemou všeobecnosťou spájajúcou mnohé individuá iba prirodzene (Marx). Ľudia nie sú priemerné exempláre svojho rodu, rozlišujúce sa iba prirodzenými zvláštnosťami, ako je to pri rastlinách a u živočíchov, aj keď ich niektoré sféry spoločenských vzťahov a organizácie robia, určujú a manipulujú s nimi ako s priemernými individuami. Existencia a povaha ľudských individuí ako individuí ľudských nezávisí iba od existencie ich biologického pôvodu, rodičov, vrodeneho rámca inštinktov a vlastností alebo od vhodných prírodných podmienok, ale závisí najmä od existencie a činnosti predchádzajúcich poko-

lení a ich súčasníkov, ktorí svojou činnosťou sformovali a formujú podmienky bytia ľudí ako ľudí. Závisí od ich miesta a funkcie v medziludských vzťahoch i od ich individuálneho úsilia, nakoľko si osvoja bohatstvo ľudskej hmotnej a duchovnej kultúry — ľudskej podstaty. Preto ani pojem človeka nemôžeme tvoriť ako klasický rodovo-druhový pojem, v ktorom sumarizujeme spoločné a zhodné vlastnosti všetkých ľudí. Máme nepreberné množstvo spoločného a zhodného, avšak nie v spoločných znakoch spočíva špecifická podstata rodu, ale „v spôsobe životnej činnosti spočíva celý ráz určitej špecie, jej rodový charakter a slobodná, vedomá činnosť je rodový charakter človeka“.¹ Podstata tejto špecifickej činnosti človeka viaže sa na jeho schopnosti vsúvať medzi seba a prírodu ním uspôsobené prírodné materiály, ktorým dáva formu pracovných prostriedkov, aby nimi prekonával a pre seba využíval živelne pôsobiace sily prírody a aby pôvodnú formu, vlastnosti a zákony prírodných materiálov prispôboval a využíval pre svoje potreby a účely.

Ľudia na základe svojho špecifického praktického vzťahu k prírode stvárnajú a rozvíjajú novú skutočnosť, ktorá je základom ich špecifickosti a imanentne ľudského bytia, a stávajú sa natoľko ľuďmi, nakoľko a ako si osvojili novú skutočnosť, nakoľko sa stala ich vlastnou podstatou. Ľudia svojou činnosťou prekračujú svoju vrodennú prirodzenosť i hranice svojej individuálnej existencie. Produkt činnosti jedného je stelesnením nielen jeho individuálnych schopností, ale zároveň stelesnením kultúry, ktorú sformovali ľudské pokolenia i súčasníci a ktorú si jednotlivec počas svojho života osvojuje. Produkt činnosti jednotlivca nie je iba podmienkou jeho vlastného života, resp. života jeho bezprostredného potomstva, ale zároveň podmieňuje život mnohých ľudí, pričom produkty ich činnosti stvárnajú zasa podmienky jeho života. Ľudia svojou činnosťou produkujú, reprodukovujú a rozvíjajú ľudskú skutočnosť, ktorá vchádza ako objektívna zložka do ich individuálneho života a robí z nich ľudí určitej historickej epochy, sociálneho a profesionálneho habitu. Individuálny, neopakovateľný, originálny život jedného, ktorý si každý sám podľa vlastných schopností, vynaloženého úsilia a vlastného uváženia formuje a žije, je tu zároveň podmieňovaný a vymedzovaný činnosťou miliónov, z ktorých si zasa každý formuje a prežíva svoj osobný život, čím sa, mnohokrát nevediac ani konkrétne ako, zúčastňuje na tvorbe podmienok života miliónov. Svojou činnosťou, ba aj nečinnosťou, vstupuje do ich života a do ľudských dejín. Jednotlivec takto produkuje „... sám seba i druhého človeka... tak ako spoločnosť sama produkuje človeka ako človeka, tak je ním produkovaná“ (K. Marx).

Zviera žije iba vo svete prírody, človek však môže žiť ako človek jedine vo svete ľudmi stvárnenej skutočnosti a zároveň svojou činnosťou (či už pozitívnu alebo negatívnu z hľadiska ďalšieho ľudského života a jeho rozvoja) participuje na stvárnovaní konkrétneho bytia ľudí danej historickej situácie. Avšak miera a forma osvojenia si jednotlivcom kultúry, ktorú ľudstvo dosiaholo, ako aj miera a forma slobody v stvárnovaní vlastného života a jeho podielu na existencii, zmenách a vývoji ľudskej skutočnosti, nezávisí natoľko od individuálnych schopností jednotlivca a ním vynaloženého úsilia, ako závisí od jeho postavenia v sieti spoločenských funkcionálnych vzťahoch, a to predovšetkým v sieti delby spoločenskej činnosti a vo vlastníckych vzťahoch. Ľudia si v zásade môžu a musia osvojiť, resp. privlastniť iba tie ľudské hodnoty, ktoré musia mať z hľadiska plnenia ich konkrétnych funkcií v systéme spoločenských vzťahov. Ich miesto a funkcia v štruktúre medziludských vzťahov dáva určitému okruhu ľudí konkrétnu sociálnu a profesionálnu podstatu a definuje ich len touto funkciou.

Ak by sme však človeka chápali len z hľadiska jeho miesta a funkcie v spoločenských

¹ Marx, *Ekonomické-filozofické rukopisy*.

vzťahoch, alebo len ako súhrn objektívnych zložiek zo všeľudskej podstaty, tak by sa nám predstavil len ako priemerné ľudské individuum alebo osoba určitej socioprofesionálnej vrstvy, národa, štátu, rodiny, triedy, profesie s presne ustanoveným a vedou zistiteľným rámcom vlastností, záujmov, názorov i smerov činnosti. Aj medziľudské vzťahy by sa nám predstavili v deformovanej podobe depersonalizovaných vzťahov funkcií, pretože by sa z nich vytratila celistvá a svojrázna, slobodná a tvorivá subjektivita človeka — jeho osobnosť.

Základným faktorom doterajšieho dejinného procesu personalizácie človeka bola delba spoločenskej činnosti, pri ktorej človek v určitých podmienkach a profesiách nabýval osobitné skúsenosti a musel zaujať svoj vlastný praktický postoj k svetu a brať zaň zodpovednosť. Tento proces bol a je značne protirečivý, kde ten istý faktor, ktorý napomáha procesu personalizácie človeka; zároveň obsahuje aj tendencie k jeho depersonalizácii. Takúto dvojitú úlohu má nielen súkromné vlastníctvo, ale aj súčasná technika a ďalšie stránky spoločenskej reality.

V historickom procese personalizácie človeka významnú úlohu (i keď antagonisticky protirečivú) mal vznik súkromného vlastníctva, ktoré sa objavilo na určitom stupni rozvoja spoločenskovoekonomických síl ako ekonomický podnecovateľ rastu ich produktivity i ako faktor, ktorý vymaňoval ľudí z prapôvodných pokrvných vzťahov a im zodpovedajúcich záväzkov i z despotie totožnosti primitívnych nábožensko-morálnych predstáv a presvedčení. Vlastníctvo majetku vymaňovalo ľudí z týchto vzťahov, záväzkov i tabu príkazov-zákazov a zabezpečovalo možnosti rozvoja osobnosti vlastníka majetku. Tieto možnosti on však spravidla nevyužíval, pretože jeho pozornosť sa sústreďovala na zvelaďovanie majetku a na egoistickú starostlivosť o ukojenie jeho biologických žiadostivostí. A tých, ktorí nič nevlastnili, súkromnovlastnícke vzťahy vrhali do kategórií pracovných nástrojov, zbavených akýchkoľvek možností rozvoja vlastnej osobnosti. Aj keď vlastníctvo vyzdvihuje do popredia ľudskú osobnosť, predsa reálnym subjektom zostáva ono samo podobne, ako ním zostal kresťanský boh, hoci kresťanstvo sústredilo tiež pozornosť človeka na neho samého, na jeho vlastnú, osobnú dušu a na starostlivosť o jej posmrtný život a spásu. Kapitalistické súkromnovlastnícke vzťahy napokon zbavili ľudí akýchkoľvek priamych (osobných) ekonomických vzťahov a závislostí, čím vytvorili reálne predpoklady pre emancipáciu jednotlivcov a ich individuálnych ideologických a teda aj politických názorov. Len trh a štát, aj to iba veľmi abstraktným spôsobom, dokazuje, že ľudia zostávajú naďalej spáti do jedného spoločenského organizmu, že majú čosi spoločné, čo ich vzájomne viaže a definuje: každý je občanom štátu, a jeho individuálna, čisto súkromná činnosť je zároveň súčiastkou anonymnej celospoločenskej činnosti. Pritom aj v akte volieb aj v aktoch trhu každý sa reálne vonkajškovo prejavuje ako úplne samostatne sa rozhodujúca a za seba zodpovedajúca sa osobnosť. Avšak skutočným objektom, za týmto svetom každodenného zdania, zostáva aj tu súkromné vlastníctvo v podobe kapitálu, ktorý podobne ako kresťanský boh z onoho sveta podľa vlastnej veľkosti poskytuje ľuďom alebo obmedzuje a neposkytuje možnosti zaujatia a vyjadrenia, najmä však realizácie ich vlastných názorov. A voči tým, ktorí ho nevlastnia, prejavuje svoju nepriazeň tým, že ich podobne ako boh trestá trestom práce, ktorá ich v ľudskej podstate neobohacuje, ale skôr „kastruje“ (Marx) a depersonalizuje a zároveň ich celé bytie definuje len obmedzenosťou tejto práce ako nutnej funkcie svojho klasického sebazhodnocovania.

*

Tajomstvo vzniku pôvodného sokratovsko-sofistického „techné“ odkrýva sa pred nami ako dôsledok triedneho rozloženia prapôvodnej jednoty ľudského spoločenstva a

jemu zodpovedajúcej jednoty ľudskej činnosti, síce veľmi primitívnej, ale v svojej podstate a vo svojom špecifiku už výlučne a výsostne ľudskej. Nehovorím tu teda o pôvodných živočíšne inštinktívnych a stereotypných formách činnosti u bezprostredných predchodcov homo-sapiensa. V pôvodnej jednote ľudskej činnosti vzájomne sa prekrývala jej rozumová, slobodná či tvorivá stránka s technickou stránkou. Podstatou špecificky ľudskej či slobodnej, vedomej tvorivej činnosti je tu technický vzťah k svetu a tento špecifický technický vzťah človeka k svetu je vzťahom tvorivo účelovým.² Keď sa však na základe určitej úrovne produktivity tohto typicky ľudskeho vzťahu k svetu vyčlenila vládnúca sociálna vrstva, ktorá mohla donútiť väčšinu ľudí zaoberať sa prakticko-technickým vzťahom k svetu a sama sa začala zaoberať výlučne „tvorivou“ či teoretickou, špekulatívnou duchovnou činnosťou (náboženstvom, filozofiou, čistou vedou, umením) sokratovsko-sofistické „techné“ z pôvodnej jednoty a zo špecifika ľudskej činnosti zafixovalo už iba jednotu zručnosti, metód postupu a nástrojov, ochudobnenú už o moment slobodnej tvorby, o moment „produkcie podľa zákonov krásy“ (Marx) i o moment sebavyjadrenia a sebarealizácie človeka. Tým, že sokratovsko-sofistické „techné“ zafixovalo len jednu imanentnú stránku ľudskej činnosti, degradovalo ľudskú činnosť na rutinérske, stereotypné opakovanie už známych postupov a známych operácií v používaní známych nástrojov — degradovalo ju na technológiu remesla, či na remeselnú rutinu, na „techniku“ akejkolvek ľudskej činnosti.

Po takomto pojmovom rozčlenení, ktoré vyjadrilo realitu rozčlenenia ľudskej činnosti, už nie je možné úplné prekrytie tvorivosti s technikou ľudskej činnosti, iba ak vo filozofickej abstrakcii, urobenej za účelom vyčlenenia špecifika ľudskej činnosti vôbec, alebo v parciálnych oblastiach tejto činnosti, najmä u vynálezcov a zlepšovateľov techniky, u inžinierov a vedcov — konštruktérov novej techniky. Mnoho druhov činnosti totiž nadhlo nadobudlo formu čisto „odborných“ rutinovaných stereotypných operácií a manipulácií s pracovnými prostriedkami, čím takmer úplne stratili momenty tvorivosti, momenty prekračovania bežnej rutiny a zaužívaných postupov. A tie profesie, ktoré charakterizujú momenty tvorivosti produkcie podľa zákonov krásy, sebavyjadrenia a sebarealizácie človeka, síce predpokladajú majstrovské osvojenie i použitie už známych technických postupov a prostriedkov, ale neprekývajú sa s nimi. Napríklad maliar, spisovateľ, hudobník a pod. musí majstrovsky ovládať techniku svojej profesie, ale nie je ešte skutočným maliarom, spisovateľom, hudobníkom, ak ovláda iba techniku maľovania, či spisovateľskej a hudobnej tvorby.

Ďalší historický vývoj neušetril svojimi zmenami ani tento sokratovský pojem techniky ani pojem samej práce. Priemyslová revolúcia zasiahla tieto pojmy svojou špeciálnou delbou spoločenskej výrobnéj činnosti. Postupne totiž presúvala zručnosť, rutinu, stereotyp či „techniku“ remesla priamo na pracovné prostriedky, ktoré tu nadobudli podobu stroja. Úlohu tohto presunu, či prenesenia, aplikácie remeselných stereotypných pohybov na stroje prevzala na seba dovedy neznáma sociálna postava inžiniera a technika. Sociálnou úlohou tejto postavy bolo sledovať pohyby bezprostredného výrobcu, jeho obrábacie nástroje i jeho skúsenostné technologické postupy a postupne ich tvorivo „vkonštruovať“ či „vmontovať“ do strojového parku a do technológie strojovej výroby.

² „Pavúk — píše Marx — vykonáva úkony, ktoré sa podobajú úkonom tkáča, a včela zahŕňa stavbu svojich voskových buniek nejedného staviteľa — človeka. Ale najhorší staviteľ sa odlišuje od samého počiatku od najlepšej včely tým, že skôr, než začne stavať bunku z vosku, vystaval ju už vo svojej hlave. Na konci pracovného procesu vychádza výsledok, ktorý na začiatku tohto procesu existoval už v robotníckovej predstave, t. j. ideálne. Robotník nielen mení formu predmetu daného prírodou, ale zároveň v ňom uskutočňuje svoj uvedomelý cieľ, ktorý ako zákon určuje spôsob a charakter jeho činnosti a ktorému musí podriadiť svoju vôľu (K. Marx, *Kapitál I*, Bratislava 1955, 200—201, podčiarkol A. H.).

Zároveň musela sledovať tie poznatky i objavy čistej vedy, ktoré sa sporadicky objavili mimo výroby a ponajviac nezávisle od nej preto, aby aj takto objaveným vlastnostiam prírodných látok a zákonitostiam prírodných procesov dodala podobu súčiastok rozmanitých konštrukcií a výrobných technológií, aby tieto v podobe takýchto súčiastok nadobudli účelne zamerané vzájomné pôsobenie a prejavy svojich vlastností.

Zakiaľ sa inžinierom nepodarilo tvoriť „montovať“ do strojov všetky potrebné stereotypné mechanické momenty remeselnej práce a jej technológie a získať také poznatky z oblasti vedeckého výskumu, aby dali strojovej výrobe a jej technologickým procesom podobu účelove zameraného automatického výrobného procesu, zatiaľ sa bezprostrední výrobcovia menili na živú obsluhu stroja, na živé súčiastky strojového mechanizmu. V tejto podobe fakticky niekoľkými mechanickými operáciami rúk, nôh, trupu alebo mozgu nahrádzajú tie chýbajúce súčiastky alebo tie články strojového parku, ktoré zabezpečujú plynulý, automatický chod strojovej výroby a preto sa musia úplne podriaďiť rytmu, rýchlosti i disciplíne mechanizmu strojov.

Keďže stroje a prístroje sa tu vlastnícky odčlenili od bezprostredného výrobcu a jeho práce a začali ho postupne vyradovať zo svojej bezprostrednej blízkosti, aj pojem techniky sa z pôvodného „techné“ presunul len na pracovné prostriedky. Technika sa predstavila len v podobe strojovej mašinerie. Dokonca aj okolo technologických procesov vzniká otázka, či ich zaraďovať do pojmu techniky, keďže vo viacerých vyrobách sa tieto procesy osamostatnili a „technika“ vystupuje voči nim iba v podobe akejsi obalovej formy, v ktorej prebiehajú technologické procesy. Vyčlenenie sa strojov a prístrojov do postavenia jediného reprezentanta techniky, nie je iba vecou čistej abstrakcie, ale skutočný produkt reálneho historického vývoja. Technika v podobe strojov a prístrojov stojí oproti človeku ako protirečivá vonkajšia realita — vítaná i nenávidená — ktorú ktosi kedysi vytvoril alebo kdesi vytvára. Zakiaľ sa niektorí ľudia, najmä z oblasti technických vied a technického vývoja priamo, aj keď iba parciálne, zúčastňujú na jej tvorbe, iní ňou v závislosti od profesie a vlastníckych pomerov iba disponujú, využívajú ju pre svoje účely alebo ňou pre iných len manipulujú — narábajú, pracujú s ňou, alebo ju iba obsluhujú.

*

Technika vôbec a najmä technika súčasná a budúca je predovšetkým faktorom a podmienkou prekonávania primitivizmu a zaostalosti, faktorom humanizácie prírody a človeka, zvyšovanie jeho hmotnej a kultúrnej úrovne, skracovania nutného pracovného času, vytvárania kultúrneho a pohodlného životného prostredia a pod., zároveň však vedie k určitým, pre život ľudí nežiadúcim, negatívnym vedľajším produktom. Slovo „vedľajší“ používam tu len vo vzťahu k celkovej pozitívnej úlohe techniky v spoločenskom pokroku a nevkladám do tohto slova význam vonkajškovej druhoradosti, resp. zanedbateľnosti, pričom sám spoločenský pokrok neredukujem, ako sa to často robí v našej literatúre, na pokrok technický, aj keď technický pokrok chápem ako jeden z najdôležitejších faktorov spoločenského pokroku.

Technika nielenže sa môže na rôzne účely využiť, resp. zneužiť, ale je aj sama vo vzťahu k životu ľudí vnútorne protirečivá a každý jej fenomén vo vzťahu k ľuďom preukazuje nielen svoje kladné, ale aj negatívne tendencie a dôsledky. Tieto jej vlastné vnútorne protikladné tendencie presadzujú sa však cez filter spoločenských vzťahov v tom alebo onom sociálnoekonomickom a politickom zriadení. Je zrejme, že v tých sociálne ekonomických a politických zariadeniach, kde tvorba a používanie základných technických fondov neuskutočňuje sa bezprostredne pre potreby a záujmy bezprostredných výrobcov, ale v záujme čo najväčších ziskov majiteľov tejto techniky, sú aj negatíva, späté s používaním tejto techniky, celkom očividné a všeobecne známe. A takisto

je zrejme, že spoločné vlastníctvo výrobných prostriedkov všetkých bezprostredných výrobcov, ako predvídal Marx, vytvára reálne predpoklady na to, aby takto združení výrobcovia racionálne organizovali výrobu a podriaďovali ju svojej kolektívnej kontrole, namiesto toho, aby nad nimi vládla ako nejaká slepá sila; aby svoju výrobnú činnosť vykonávali s najmenším možným úsilím, za podmienok, ktoré sú najdôstojnejšie pre ich ľudskú povahu a ktoré tejto povahe najviac zodpovedajú.

Realizácia týchto predpokladov nie je však jednoduchou vecou. Nie vždy sa podarí nájsť a efektívne použiť prostriedky na zamedzenie negatívnych dôsledkov súčasného vedeckotechnického pokroku, ktorý súčasne s kultiváciou prírody a životných podmienok ľudí devastuje nielen prírodu, ale aj mnohé, pre ďalšiu existenciu a humanitný vývoj spoločnosti nutné ľudské hodnoty. Príkladov je mnoho, keď jeden a ten istý produkt vedeckotechnického a vôbec civilizačného pokroku nesie so sebou nielen kladné, vítané, očakávané (ľudia ho vytvárajú preto, lebo keď ho plánujú vytvoriť, vidia v ňom iba pozitívne stránky pre seba, resp. prevahu pozitívnych stránok nad negatívnymi), ale aj negatívne, často neočakávané a prekvapujúce dôsledky. Zreteľne to vidieť na príklade rozvoja automobilizmu a jeho sprievodných splodín, na výstavbe veľkých mestských konglomerácií, kde v celku ľudia žijú v kultúrnom životnom prostredí, kde majú nebývalé možnosti svojho osobnostného rozvoja, kde sa denne stretávajú s tisícami ďalších ľudí, a predsa stále viac je tu zločinnosti a opustených, osamelých ľudí. S vedeckotechnickým pokrokom na úseku vzdelávania, informácií, kultúry a dopravy ľudia sa stávajú vzdelanejšími, informovanejšími, mobilnejšími, a predsa v masovom meradle zostávajú citovo chladní, žijú v zhone za všetkým možným, a predsa sú duševne prázdni, často dezinformovaní a manipulovateľní. S rastom ich mobility a mimopracovného voľného času vzrastá aj počet infarktov, nedostatku času pre seba a pre opravdivé ľudské kontakty, respektíve prázdnota tohto času. S rozšírením medziľudských funkcionálnych vzťahov v súvislosti s ďalšou dĺžkou práce rastie aj ich komplikovanosť a neprehľadnosť a tá si vyžaduje ich ďalšiu profesionalizáciu a inštitucionalizáciu, ktorá má zabezpečovať orientáciu ľudí v nich, uľahčiť, urýchliť medziľudské funkcionálne vzťahy a zabezpečiť tak normálny chod spoločenského organizmu a života ľudí v ňom, zároveň však plodí preorganizovanosť života ľudí, možnosti byrokratizácie a technokratizmu i manipulácie s ľuďmi. Súčasťou technikou vyvolaná i umožnená sprostredkovanosť a formalizácia medziľudských vzťahov, ktorá je nutná a potrebná, zároveň oslabuje osobnostný, emotívny i morálny a zodpovednostný náboj, veď ľudia tu priamo nemajú do činenia so skutočnými ľuďmi, človek so skutočným človekom, ale iba so strojom, prístrojom, pákou, tlačidlom, opečiatkovaným papierom a len týmito prostriedkami s ľuďmi, aj to s abstraktnými a anonymnými ľuďmi. Abstraktnými a anonymnými preto, lebo ich bezprostredne nepoznajú, nemajú s nimi bezprostredný kontakt, nevidia ich, ťažko im je vziť sa do ich života a problémov a ani by svojimi vlastnými silami na to nestačili. Okrem toho s rozšírením výrobnéj produkcie, nielen v kapitalizme, kde je tento fakt celkom očividný, ale aj za socializmu sa nám ľudia vrhajú za získaním všetkých možných tovarov, pričom sa s ich hmotným záujmom oslabuje záujem o druhých a o všeobecno-spooločenské záležitosti.

Na uvedených úsekoch sa nám nepodarí vždy nájsť a uplatniť účinné opatrenia, ktoré by natrvalo zastavili rast devastáčnych účinkov súčasného civilizačného procesu, tak ako to veda a technika už dokázala vo viacerých prípadoch, keď z rôznych odpadkov dolov, priemyslu a mestských konglomerácií získala látky, ktoré sa dajú používať ako stavebný materiál alebo materiál k rekultivácii pôdy a životného prostredia, teda keď negatívny dôsledok jedného procesu zmenila na prostriedok odstraňovania negatívnych dôsledkov iného procesu.

Okrem toho fakt, že sa socializmus ujal vcelku v priemyslove menej vyvinutých a aj v zaostalých krajinách, spôsobuje u mnohých jeho organizačných reprezentantov (a za všeobecného súhlasu ostatných) v celku správnu orientáciu, na čo najrýchlejší rozvoj výroby, a teda aj na čo najrýchlejší rozvoj techniky a na rýchle získanie vzdelania prírodovedného a technického smeru, avšak často bez ohľadu na sprievodné negatívne stránky, ktoré tento proces nesie so sebou, a tak miesto prípravy opatrení, ktoré by znemožňovali plný prejav týchto negatívnych stránok, svojou činnosťou sami dopomáhajú tomuto prejavu.

Konštatujúc tieto skutočnosti za socializmu, treba však upozorniť, že veda a technika a ich rozvoj v zásade nie je tu obrátená proti pracujúcim masám, ani sa nemôže zneužiť proti ľudstvu, ako to bolo a je za kapitalizmu, ale v zásade slúži týmto masám v rozvoji ich blahobytu a kultúry.

Vedeckotechnická revolúcia vo svojich dôsledkoch je protirečivým komplexným sociálnym procesom, ktorý zasahuje a zasiahne takmer všetky oblasti spoločenského aj individuálneho života. Jednou svojou stranou sa obracia k nám v podobe množstva produktov, uspokojenia materiálnych a kultúrnych potrieb obyvateľstva, vyradenia jednoduchej pracovnej sily a bezprostredného výrobného procesu i produkcie voľného mimopracovného času, zvýšením vzdelanostnej i informačnej úrovne, zvýšením mobilnosti a dynamiky pohybu ľudí, a to nielen po zeme, ale aj v sociálnej mobilite, letov do vesmíru a pod. Druhou svojou stranou nám však hrozí existenčne, a to tým viac, že sa uskutočňuje v dvoch proti sebe stojacich sociálnopolitických sústavách, že sa uskutočňuje aj v kapitalizme, predovšetkým v záujme čo najvyšších ziskov triedy kapitalistov. Avšak práve tým, že svojou produkciou a dôsledkami robí závislú existenciu jedného človeka na druhom až do celosvetového meradla (čo tiež na jednej strane obohacuje a zospoločenštuje život jednotlivcov a prehľbuje ich zodpovednosť za činy až pred celým ľudstvom, na druhej strane robí však závislým život jedných ľudí, ba existenciu celého ľudstva od nejakej skupiny ľudí a ich organizácií) uspokojuje nielen rozmanité pudy, túžby a ciele ľudí po sebaupokojení, sebauplatnení a sebarozvoji, ale zároveň na prvé miesto vyzdvihuje pud ich sebazáchovy, ktorý prostredníctvom súčasnej techniky formuje s doteraz abstraktného a najrozmanitejšie členeného celosvetového subjektu jeden skutočný, reálny, aj keď ešte triedne a vývojove rozčlenený subjekt tejto planéty.

Ľudstvo tejto planéty si už začalo stvárňovať efektívne prostriedky, a to i prostriedky násilia, aby rozum štelesnený do súčasnej techniky zostal v zásade slúžiť ľuďom, aby neohrozil existenciu ľudstva a aby napomáhal všeobecnému ľudskému pokroku a realizácii ich ideálov.

Andrej Hlávek